

Krásná literatura a setkávání kultur

Jenny POLÁKOVÁ

Abstrakt: Autorka se zabývá důvody a důsledky zobrazení života cikánů v beletrii v období romantismu a v době současné. Jako příklad uvádí pohádku Cikán a kouzelný žalud a knihu pro děti *Lauf, Rasputin, lauf!* od Sigrid Heuckové. Oba texty souvisí s filozofií a požadavky doby, ve které vznikly. V pohádce se projevuje spojení mezi citem, rozumem a fantazií. S. Heucková využívá příběhu k výchovným účelům. Staví do popředí dobré vztahy mezi členy rodiny, velké znalosti, odmítání bezcharakterního jednání, ochotu pomáhat, smysl pro povinnost, soudržnost kmene, smysl pro spravedlnost, bohabojnost a vztah ke svobodě.

Klíčová slova: Beletrie, Sigrid Heucková, pohádky, balady, Romové, dějepis, kultura, multikulturalita

Úvod

Od 18. století patří postava „cikána“ do literatury pro děti a mládež, je součástí pověstí, pohádek, balad, dobrodružných příběhů a strašidelných příběhů. Romantikové čerpali ze starých legend a pověstí, z lidového vyprávění, ale i z věcné literatury (Solms, Wilhelm *Zigeunebilder deutscher Dichter*. <http://www.minderheiten.org>, 30. 7. 2007).

Literární texty německy psané literatury reagovaly v epoše romantismu na politickou situaci ovlivněnou Francouzskou revolucí,

napoleonskými válkami, na nové uspořádání Evropy po Vídeňském kongresu 1815 a vytvoření Svaté aliance. Odmítali kosmopolitismus klasiků a posilovali nacionalismus a patriotismus. Literatura se vracela do úspěšných období, proto vyzdvihovala svět středověku s jeho náboženstvím a společenským uspořádáním. Hledala souvislosti mezi citem, rozumem a fantazií, milovala snové, nejasné, nedokončené a strašidelné příběhy. Duch a příroda byly chápány jako dvojí vyjádření téhož světového principu (Friedrich Wilhelm Schelling).

Důsledkem filozofie romantiků byl vztah k pohádkám, snům, kouzlům, temným, magickým a pudovým silám, ale také k humoru a satíře.

Postava cikána v literatuře pro děti a mládež

V pohádce *Cikán a kouzelný žalud* (Uther, 1999, s. 220) je hlavní postavou chudý cikán, který si vydělává hrou na housle. Jednoho dne smutně hrál pod dubem, na hlavu mu spadl žalud a dub promluvil, že je to kouzelný žalud, který dovede splnit každé přání. Prvním přáním cikána bylo jídlo: Mamaliga – kukuřičná kaše s ovčím sýrem a Zuika – švestková pálenka. Druhým přáním byl oř, na něm dojel do cikánské vsi, ukradl si tam dívku a ta se stala jeho ženou. Narodilo se jim každý rok jedno dítě. Cikánce se zachtělo majetku, použila žalud a dostala zámek, krásné šaty, kočár a služebnictvo. Muž se rozlítil, proměnil ženu ve svini (opravdu: Sau) a zbil ji. Svině snědla žalud, zámek a bohatství zmizelo. Cikán opět hrál na housle, když se vrátil domů, nejprve vždycy zbil ženu, pak šel spát a za rok se jim narodilo další dítě. Tak to šlo stále, dokud nezestárli. Poslední odstavec přináší ponaučení: jednou v životě měl cikán štěstí, ale nedovedl ho využít, zůstal chudý a je chudý dodnes.

Obsah připomíná pohádku *O rybáři a jeho ženě* (Von dem Fischer un syner Fru, Grimm, 1967, s. 94). Čtenář se zde ale dozvídá, kde se děj odehrává: „Nedojel daleko a tu stála u cesty cikánská vesnice (takovou, jakou lze v severním Sedmihradsku uvidět často), ...“ (Grimm, 1967, s. 221) Vyprávění na několika místech zdůrazňuje, že se některé věci dějí „po cikánském způsobu“: dívka přivede na svět každý rok jedno dítě, cikánka nesmí být pyšná, nesmí se stavět proti svému muži a muž bije svou ženu. Cikán hraje na housle a baví lidi a bydlí v hliněné

chatrči. Na začátku hraje cikán pod dubem smutnou píseň, na konci pohádky hraje „ty nejsmutnější písně, jaké zná“, sedláci v hospodě jsou opilí a cikánka má opět špinavé šaty a chodí bosa. Děti běhají polonahé kolem a „řvou“.

Děj by se dal graficky znázornit takto:

____ΠΠ____,

tzn: v plynulém toku děje se zvedají dvě vlny (přání cikána, přání cikánky, pak přijde strmý pád a hladina se opět uklidní.

Současnost se samozřejmě odráží v literatuře a v zobrazení světa cikánů (Romů, Sintů, Jenišů), a to ve svém důvodu i důsledku. Důvod je politický: škola se má stát školou pro všechny (Gesamtschule). Všichni lidé mají právo se účastnit všeho, co souvisí se životem člověka, a podílet se na tom, co považuje za důležité. Počet dětí cizinců, národnostních menšin a migrantů na německých školách stoupá a nepředpokládá se jeho pokles. Literatura se od šedesátých let 20. století kloní na stranu skupin lidí, které považují sebe nebo jsou považovány za znevýhodněné. Jasně o tom vypovídají například čítanky vydané pro školní použití. Jako příklad uvádím čítanku pro 8. ročník (Lesebuch Deutsch 8. Braunschweig: Westermann Verlag, 1983). Obsahuje 13 okruhů, vždy s názvem a výběrem literárních, autentických i informativních textů. Jeden z okruhů se jmenuje *Nemám nic proti nikomu* (*Ich habe nichts gegen niemand*, s.159). Týká se gastarbeiterů, potomků bojovníků za demokracii v Africe, osudu člověka v Andoře apod., mimo jiné jsou na str. 170 barevné fotografie „putujících cikánů“ (*Zigeuner unterwegs*). Autory jsou nejen německy píšící spisovatelé. Čítanky jsou výbornou pomůckou pro podporu mezipředmětových vztahů, pro podpoření znalostí z dějepisu, zeměpisu, občanské nauky, etiky apod.

Vzniká i řada knih krásné literatury, věnující se příběhu, jehož hlavní nebo vedlejší postavou je cikánka/cikán. Mimo jiné jsou to: Hakl Erich: *Abschied von Sidonie* (*Rozloučení se Sidonií*), Krausnick Michail: *Da wollten wir frei sein* (*Chtěli jsme tu být svobodní*), Petersen Elisabeth: *In meiner Sprache gibt es kein Wort für Morgen* (*V mém jazyce není výraz pro zítřka*), Schnurre Wolf-Dietrich: *Zigeunerballade* (*Cikánská balada*), Tidl, Maria: *Es brennt in der Au* (*V nivě hoří*), Wölfel Ursula: *Mond Mond Mond* (*Měsíc Měsíc Měsíc*).

Dovolím si představit knihu od německé spisovatelky Sigrid Heuckové (Dorovský, Řeřichová, 2007).

Obraz života a chování cikánů z období romantismu se zčásti přenáší do současné krásné literatury. Sigrid Heucková vypráví ve své knize pro děti *Běž, Rasputine, běž!* (Heuck, 1994) příběh cikánské rodiny kočující v Rusku. Dědeček Bohumil má vnučku Maruschku. Bohumil je široko daleko známý svými vědomostmi o koních a znalostmi koní. Má tři syny. Nejstarší je Aljoscha, který se od mládí věnuje a také vyniká v hudbě, druhý syn Iwan obchoduje se zvířaty a třetí syn Pjotr nevyniká žádnými schopnostmi a dělá jen starosti. Přestože ženám nepřísluší jezdit na koni, Aljošova dcera Maruschka se to naučí a převezme lásku ke koním, znalosti i vědomosti od dědečka. Poté, co dědeček daruje Maruschce koně, který dostane jméno Smetanka, stane se toto zvíře jejím nejlepším kamarádem. Pjotr zradí cikánskou rodinu, prodá Smetanku, a proto musí příslušníci rodiny jít dál do světa a vydělat na živobytí. Maruschka a její přítel Mischa přijmou práci v císařském paláci. Mischa má pracovat ve stáji, Maruschka v kuchyni. Maruschka chodí za Mischou do stájí a pozná všechny koně, i hřebce Rasputina, který se nechce nechat osedlat. Maruschka objeví jizvu na jeho hřbetě a pozná, že bude možné na něm jezdit pouze bez sedla. Maruschka si obleče chlapecké šaty – protože se nesluší, aby princ jezdil bez sedla, vymění si oba šaty – a doprovází prince Alexandra na vyjíždkách. Ke dvoru přijede bohatý muž a nabízí koně, koupeného od nějakého cikána. Maruschka v něm pozná svou Smetanku. Vypukne válka, Mischa musí doručit zprávu k sousednímu dvoru, Maruschka má jet se zprávou k císařskému vojsku. Na cestu se vydá s Rasputinem, prožije napínavé situace, válka nakonec končí, Maruschka dostane svou Smetanku, stane se opatrovatelkou koní a její rodina se může usadit na hraběcím pozemku.

V doslovu stojí, že autorka slyšela příběh od staré ženy, jejíž dědeček byl kočím na hraběcím dvoře a Maruschku osobně znal.

Proč jsem vyprávěla tyto dva příběhy? Obojí jsou er-Erzählungen, které vypravěči někdo ústně předal (staré ženy?). Oba se odehrály v neurčených dobách. Pohádka O cikánovi a kouzelném žaludu začíná: „*Byl jednou jeden cikán, ten neměl nic než své housle...*“. Příběh o Rasputinovi začíná slovy: „*Před dávnými a dávnými časy, kdy ještě nebyla žádná*

auta, železnice a letadla, museli lidé chodit pěšky...“ Doba děje je neurčitá, jak je obvyklé v pohádkách. Místo děje je určeno alespoň přibližně: pohádka se děje v Sedmihradsku, příběh o Rasputinovi v Rusku. V obou příbězích jsou hlavními postavami cikáni (používá se pouze slovo cikán ve shodě s neurčenou dobou děje). Děj se odehrává v průběhu více let, v pohádce od dospělosti do stáří, u Heuckové od dětství hlavní postavy do dospělosti. Hlavní činností postav cikánů je hra na housle a obchodování s koňmi. Hudba i koně jsou součástí života, prostředkem k obživě, ale i láskou a vášní. Vypravěč pohádky nevyjadřuje žádné emoce, zprostředkovává slyšený příběh, smutek v cikánových melodiích je v souladu s neveselým životem.

S. Heucková se chopila slyšeného příběhu a přizpůsobila ho požadkům doby. Na jedné straně stojí její celoživotní zájem o koně a poníky. Na druhé straně využívá příběhu k výchovným účelům, přestože výsledkem je čtivý a zajímavý text, ve které bojuje dobro proti zlu. Seznamuje čtenáře mezi osmi a desíti lety se životem cikánů, přičemž staví do popředí dobré vztahy, velké znalosti, odmítání bezcharakterního jednání, ochotu pomáhat, smysl pro povinnost, soudržnost kmene, smysl pro spravedlnost, bohabojnost a vztah ke svobodě. Motiv propuknutí války je možností, jak čtenáři zprostředkovat dopad války na obyčejného člověka. Ústy Mischi vysvětluje: *„Válka je zlá. ... Lidé zabíjejí druhé lidi, vyhánějí je z jejich domů a to všechno jen proto, že se nedovedou dohodnout. S tím nechci nic mít.“* (Heuck, s. 78) Kvůli válce se Maruschka i Mischa dostanou do nesnází, setkají se s uprchlíky, chudými a hladovými lidmi, čímž se prohloubí jejich protiválečný postoj. Drobný prohřešků se dopouštějí jen v zájmu dobré věci. Přestože se některé vedlejší postavy vyjadřují o cikánech negativně, nakonec se ukáže, že pravda stojí na straně hlavních postav.

Děj knihy S. Heuckové využívá výhody sto sedmi stran a odpovídal by křivce: ____Π__ΠΠ_ΠΠΠΠ__.

poklidné vyprávění je přerušeno pověstí o Suschovi a jeho koni, následuje krátké uklidnění, zrada Piotra přináší vzrušení, život Mischi a Maruschky na knížecím dvoře znamená velmi krátké uklidnění, válka způsobí velké komplikace všem postavám, mír pak znamená uklidnění a vyřešení situace.

Název díla *Leť, Rasputine, leť* je odvozen od jména koně, který zpočátku byl považován za neupotřebitelné zvíře, nakonec ale napomohl k vítězství, k obnovení míru v zemi. Rozumím to jako paralelu k postavám cikánů: nedoceněný um se v průběhu děje změnil na významný.

Závěr

Lucia Drotárová a kol. zpracovali publikaci *Romové a český dějepis*. Je pokusem o seznámení žáků i učitelů s určitými momenty dějin romského lidu. Protože čítankám pro německé školy i beletrie není zobrazení života nebo úseků života menšin cizí, lze vhodně propojit v rámci mezipředmětových vztahů problematiku setkávání kultur v různých třídách různých stupňů škol, ba dokonce nechat dětem volbu textu, který je osloví. Moje rozvaha není kritikou, publikace paní Drotárové mi byla inspirací.

Literatura:

- DOROVSKÝ, J., ŘEŘICHOVÁ, V. *Slovník literatury pro děti a mládež*. Praha: LIBRI, 2007.
- DROTÁROVÁ, L. *Romové a český dějepis*. Praha: SPHV, 2008.
- GRIMM, J., GRIMM, W. *Kinder- und Hausmärchen*. Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1967.
- HEUCK, S. *Lauf, Rasputin, lauf!* Bindlach: Loewe, 1994.
- Lesebuch Deutsch 8*. Braunschweig: Westermann Verlag, 1983.
- POLÁKOVÁ, J. Integrace dětí rozdílného kulturního původu do základní školy – „Grundschule“ v SRN. In BALVÍN, J. (ed.) *Metody výchovy a vzdělávání ve vztahu k národnostním menšinám*. Praha: Komise Rady hl. města Prahy, 2005. s. 108–115.
- POLÁKOVÁ, J. Menšinou na celém světě aneb Politický význam školy. In BALVÍN, J. (ed.) *Identita ve vztahu k národnostním menšinám*. Praha: Komise Rady hl. města Prahy pro oblast národnostních menšin, 2006. 500–505.
- POLÁKOVÁ, J. Multikulturní/ interkulturní výchova a vzdělávání v SRN. In BALVÍN, J. (ed.) *Rubikova kostka – multikulturalita*. Praha: Komise Hlavního města Prahy pro oblast národnostních menšin, sborník z mezinárodní konference, 2008. s. 595–600.
- POLÁKOVÁ, J. *Sintové a Romové v německy psané literatuře pro děti a mládež*. <http://www.iliteratura.cz>, 17. 8. 2007, 5 s.

POLÁKOVÁ, J. *Dagmar Scherf Das Geheimnis der schwarzen Puppe*. <http://www.iliteratura.cz>, 17. 8. 2007, 3 s.

POLÁKOVÁ, J. *Michail Krausnick Auf Wiedersehen im Himmel*. <http://www.iliteratura.cz>, 17. 8. 2007, 3 s.

SOLMS, Wilhelm *Zigeunerbilder deutscher Dichter*. <http://www.minderheiten.org>. 30. 7. 2007.

UTHER, H. J. *Die schönsten Märchen der Welt*. München: Eugen Diederichs Verlag, 1999. s. 220.

Kontakt na autorku příspěvku:

Mgr. Jenny Poláková, Ph.D.

Katedra německého jazyka

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: jenny.polakova@upol.cz